

ПОЕТИЧНІ «ТРИ ЛІТА» В ЖИТТІ ШЕВЧЕНКА-ПРОРОКА

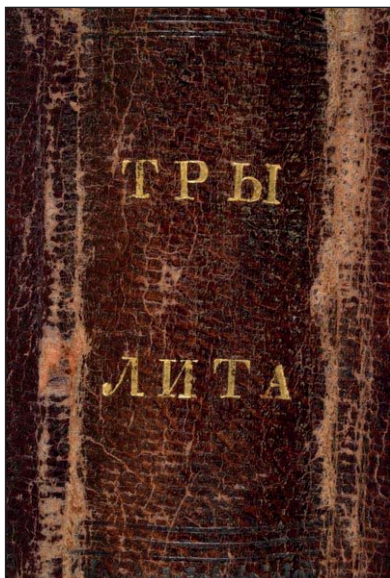

Олеся Пономаренко
канд. філол. наук,
ст. наук. співроб.
Національного музею
Тараса Шевченка,
м. Київ

Під враженням від двох подорожей із Петербурга в Україну (травень 1843 року і березень 1845 року) та перебування в рідному краю протягом трьох років означеного періоду **Тарас Шевченко** створив рукописну збірку поезій «Три літа». Сам поет спонукав дошукуватися у своїй романтичній та реалістичній збірці, спрямованій у майбутнє, глибшого символічно-пророчого змісту, ніж просто віддзеркалення сучасного йому життя. Зауважмо, що час написання поезій періоду «*трьох літ*» (1843–1845 рр.) не повністю збігається із тривалістю проживання Шевченка в Україні під час здійснення подорожей: першої – з 19 травня 1843 р. до другої половини лютого 1844 р.; другої – з 25 березня 1845 р., що закінчилась для нього арештом 5 квітня 1847 р. в Києві на переправі через Дніпро.

Академік Національної Академії наук України **Микола Жулинський** зазначив: «Перший твір майбутньої збірки-альбому поет написав 9 жовтня 1843 р. у Березані [на Київщині – О.П.], в околицях якої бачив старовинні могили-кургани, деякі з них – розриті, сплюснуті, «начетверо розкопані». Ці кургани, часто-густо свідки докнязівських скіфських часів, стають у поезії Тараса Шевченка не лише романтичними образами героїчної козацької минушини, протиставленої безславній сучасності наполоханих селян-грецькоїїв (їхня воля спить), а й символом достовірної реальності української національної автентичності, яку чужинці Російської імперії на кожному кроці нищать, намагаються або приспати, або взагалі згладити: «І могили мої милі / Москва розриває... риє, розкопує – не своє шукає...»[4].

Хоча «Розрита могила» є першою за часом написання поезією трьох літ, проте не з неї починається альбом. Поет розташував твори у цій збірці не за хронологічним порядком. Першим поставив вірш «Чигрине, Чигрине...», датований 19 лютого 1844 р. за ст. ст., який написав у Москві дорогою з України до Академії мистецтв. Останній вірш «Як умру, то поховайте...», створений 25 грудня 1945р. за ст. ст. (6 січня, на Богоявлення) у Переяславі, відомий як Шевченків «Заповіт».

Книга поезій Тараса Шевченка
1843–1845 рр. Автограф.
Колекція Інституту літератури
ім. Т.Г. Шевченка НАН України.
Окремою книгою вперше надруко-
вано 1966 р., Київ, Наукова думка

Тарас Шевченко. Ескізи на титулі
збірки «Три літа»

Пророк Єремія. Зображення
на авантитулі збірки «Три літа»

Руїни палацу Б.Хмельницького в Суботові за Іллінською церквою. Фото Олесі Пономаренко

На авантитулі збірки «Три літа» автор ескізно зобразив олівцем біблійного пророка Єремію на повний зріст із жезлом у лівій руці, ніби зіставляючи його долю зі своєю власною. Єремія пророкував, що його народ за непослух Богові і жертви чужим богам буде завойований сильним Північним сусідом і повинен скоритися, змиритися з карою Божою за гріхи, інакше наслідки його полону будуть важчими.

Епіграф до всієї збірки взятий зі Старого Заповіту з «Плачу Єремії», названого поетом «Молитвою Єремії-пророка», подаємо у перекладі сучасною українською мовою з церковнослов'янської, яка у книжкових джерелах XVIII–XIX ст. була завідомо наближеною до російської: «*Батьки наші грішили, але їх нема, / Ми ж несемо їхні провини. / Раби запанували над нами, / І немає нікого, хто б визволив з їхньої руки*».

На титульній сторінці під заголовком збірки-альбому Т. Шевченко намалював свинопаса у смушевій козацькій шапці, котрий спирається на палицю, тримаючи її перед собою. Позаду йде свиня. Ескіз цей містить натяк, що пасти свиней – не основне заняття чоловіка в українському народному одязі. Ця його видима іпостась – тимчасова й ілюзорна, не відображає справжнього історичного призначення українського народу.

В автобіографічній лірико-філософській медитації «Чигрині, Чигрині...» автор збірки «Три літа» постає в іпостасі пророка на руїнах заснулої Гетьманщини, котрий намагається своїм пристрасним словом і плачем пробудити Україну.

У заголовній поезії збірки змальований сучасний Шевченкові Чигирин:

**«Чигрині, Чигрині,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає...».**

Місто Чигирин було гетьманською резиденцією, столицею Української козацької держави Війська Запорізького [5], де обирали гетьманів України, починаючи від **Богдана Хмельницького** (1648–1657 рр.) і до **Петра Дорошенка** (1665–1775 рр.). Вічна свята слава Чигирини – немеркнуча, це «етична цінність» [6, 19] – і раптом, «як пилина лине».

Громадсько-політичний діяч і літературознавець **С. Смаль-Стоцький** в «Інтерпретаціях» (виданих у Варшаві 1934 року), пояснив, що слава України розпорошується, бо лине «за вітрами холодними», «з Півночі», отже – «з Московщини» [6, 20]. Адже Т. Шевченко «усяку злуку України з Московщиною уважав за найбільшу недолю, за найбільше нещастя України, за джерело її фізичного, духовного, матеріального, культурного й морального занепаду, уважав за кару Божу...» [6, 15]. «Московщина ворожа тій славі [Україні – О.П.], вона її скрізь нищить ...» [6, 20]. Про це йдеться, як зауважив С. Смаль-Стоцький, у поезії «Розрита могила», у поемі-містерії «Великий льох» [10, 339].

**Так малий льох в Суботові
Москва розкопала!
Великого ж того льоху
Ще й не дошукалась.**

та в епілозі до «Великого льоху»:

**Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока,
Ото церков Богданова,
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився...
Ой Богдане-Богданочку,
Не так воно стало,
Москалики що заздріли,
Те і очухрали.**

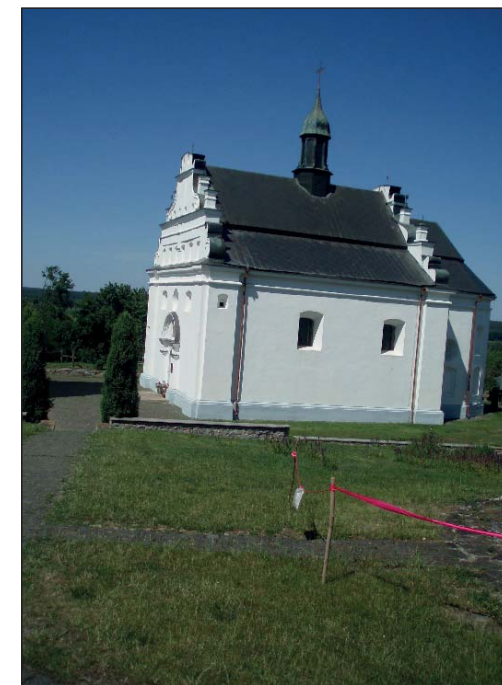
Ще з часів античності завойовники демонстрували підкореним народам свою зверхність, чинячи наругу над похованнями чи тілами полеглих супротивників. Відомий епізод з «Іліади» *Гомера* про прибуття Пріама – старого батька Гектора, загиблого оборонця Трої, – до ворожого ахейського стану. Пріам умовляв Ахіллеса – вбивцю свого сина – повернути тіло вбитого. Цей епізод проілюстрував, зокрема російський художник **О. Іванов**. Першим учителем художника О. Іванова в петербурзькій Академії мистецтв був його батько **А. Іванов**, котрий раніше навчав живопису **К. Брюллова**. За картину «Пріам благає Ахіллеса повернути тіло Гектора» у 1824р. Академія мистецтв нагородила О. Іванова другою або «малою срібною» медаллю, а Товариство заохочування художників – другою або «малою золотою» медаллю.

Нещодавно українські геофізики виявили, на щастя, не знищену усипальницю гетьмана **Б. Хмельницького** на 6-метровій глибині під Іллінською церквою в Суботіві (тіло гетьмана у таємних підземних ходах заховали козаки від імовірного плундрування могили поляками).

За володіння Правобережною Україною змагалися Польща, Туреччина і Росія. У 1664 р. полководець Речі Посполитої **С. Чарнецький** зі своїм військом, зруйнувавши Суботів, буцімто спалив кістки Б. Хмельницького та його сина Тимоша:

**А ляхи з своїм Чарнецьким,
З поганим Степаном,
Запалили церкву Божу.
І кості Богдана
Й Тимошеві в Суботіві
Гарненько спалили
Та й пішли собі у Польщу,
Мов добре зробили.**

1667 року за умовами Андрусівського миру Чигирин віддали Польщі. А в 1675 р. війська московського боярина **Г. Ромодановського** та гетьмана Лівобережної України **І. Самойловича** захопили Чигирин і примусили **П. Дорошенка** зректися гетьманства.

Акварель Тараса Шевченка Іллінської церкви Б. Хмельницького в Суботіві та її сучасний вигляд. Фото Олеси Пономаренко

Другу причину занепаду колишньої слави України, за поетичною концепцією Т. Шевченка періоду «трьох літ», С. Смаль-Стоцький вбачає в тому, що серед самих українців про Чигирин «ніхто й слова не промовить, / Ніхто й не покаже, / Де ти стояв, чого стояв? / І на сміх не скаже...». Українці бояться перед силою Московщини і згадувати про свою національну славу!». С. Смаль-Стоцький [6, 20] наголошує, що «на сміх» означає «на жарт», отже, насміхаються не з предмету мовлення, не з Чигирина та його гетьманів, а з того, до кого звернена мова.

У поемі «Сон» (1844 р.) Т. Шевченко закликає безправний народ до спротиву визискувачам, а не до смиренного очікування Царства Божого та винагороди своєму терпінню на небесах:

**А той, щедрий та розкішний
Все храми мурує;
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із його сердешного,
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі! Як ягнята.
«Нехай, – каже, – може, так і треба».**

Поет пристрасно заперечує: «Так і треба, бо немає / Господа на небі!».

Виправдання безбожних учинків царя по відношенню до народів імперії, поміщиків до кріпаків – це не прояв віри в Бога. Це – виступ автора не проти Бога, а проти знецінення людиною свого земного життя. За байдужість не буде винагороди в потойбічному світі. У такому смиренному прийнятті гноблення як долі (цар та його посіпаки пильнували, щоб любов до малої батьківщини – рідного краю – ніяк не перевищувала вірнопідданної любові до «Отечества» – всієї Російської імперії) С. Смаль-Стоцький убаचाє наслідок «страшного морального занепаду українців» [6, 21–22].

Занепад цей розпочався з угоди **Б. Хмельницького** з царем **Олексієм Михайловичем** у 1654 р. в Переяславі. Внаслідок цієї злуки Україна виявилася не рівноправною союзницею, а підпорядкованою, поневоленою, залежною від Росії. Ряд риторичних запитань поета передбачає відповіді: «За волю!»: «За що ж боролись ми з ляхами?/ За що ж ми різались з ордами?/ За що скородили списками/ Московські ребра?».

«Скородять» у прямому значенні землю граблями, щоб була пухкою для насіння і добре родила. Україна за часів Гетьманщини уявляється поетові добре обробленою нивою, на якій самосієм понасівалася рута: «Що ж на ниві уродилось?! / Уродила рута... рута... / Воли нашої отрута». Руту як фольклорний символ шлюбу Т. Шевченко підносить на соціальний рівень і розглядає як символ «нещасливого подружжя» – спілки України з Московщиною [6, 22–23]. Байдужі сучасники у XIX ст., які ні слова не промовлять на захист України, своїх людських і національних прав, мають поета за «юродивого» – нещасного божевільного на руїнах Чигирин: «А я, юродивий, на твоїх руїнах / Марно сльози трачу; заснула Вкраїна, / Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла, / В калюжі, в болоті серце прогноїла/ І в дупло холодне гадюк напустила».

Степан Смаль-Стоцький інтерпретує ці поетичні рядки так: «забур'янена нива свідчить про недбалих господарів»; «цвіль кидається там, де починається гниття», а «це гниття проступило далеко – в серце України»; «серце стало «дуплом холодним» з гадюками-ворогами – в ньому «ворожі задуми до рідного краю, рідного народу загніздилися» [6, 22–23]. «Україна виступає тут активно, наче б у таку страшну моральну прірву пірнула самохіть» [6, 23]. Шевченкове «нехай же вітер все розносить / На неокраєнім крилі,/ Нехай же серце плаче, просить / Святої правди на землі», за тлумаченням С. Смаль-Стоцького [6, 24–26] означає «не розвіває» безслідно, а «розносить» – поширює так, «щоб діти довідались» і про плач поета-про-

рока на руїнах Чигирин, і про його молитву за настання правди на землі. Україна автобіографічному ліричному героєві вірша «Чигрине, Чигрине...» уявляється тепер «перелогом» – довгий час зовсім не обробленою землею: «І в тяжкі упруги... / Може, зорю переліг той [10, 260]».

Щоб розбудити в земляках, у нащадках свідомість великої нації, щоб переконати їх «одностайно стати» за свободу України, поетові довелося докладати титанічних зусиль.

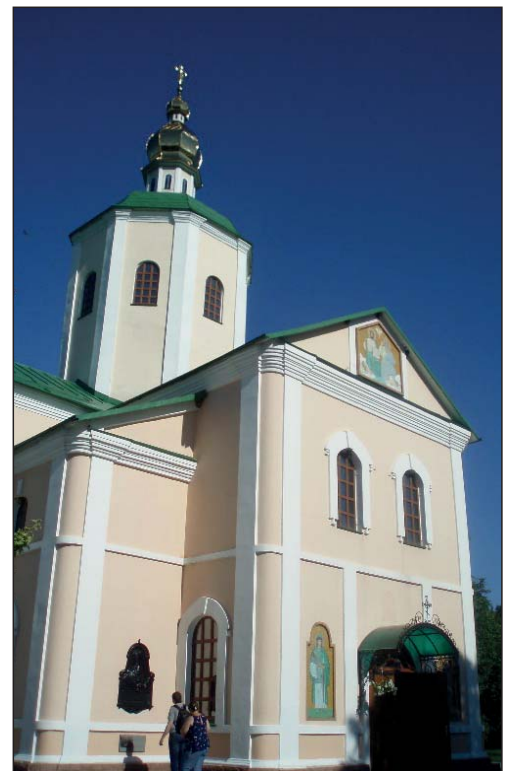
Автор поезії «Чигрине, Чигрине» мав на меті спричинити пробудження в українців свідомості нащадків козацької вільної, державної нації:

**А на перелозі...
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може, зійдуть, і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне...
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крові,
Чистої, святої!!!**

[10, 260].

Запорукою славного майбутнього України є відродження пам'яті про героїчне минуле, про яке турбується Т. Шевченко у вірші «Холодний Яр» зі збірки «Три літа»: «...а згадаєш, / То була й дорога / З монастиря Мотриного / До Яру страшного. / В Яру колись гайдамаки / Табором стояли...».

Літературознавець **Сергій Гальченко** зазначає [1, 270]: «Холодний Яр – урочище неподалік Мотронинського Троїцького монастиря поблизу міста Чигирин Черкаської обл.), звідки навесні 1768 р. розпочалося гайдамацьке повстання «Коліїщина».

Акварель Тарас Шевченка «Мотрин монастир» та сучасний вигляд Свято-Троїцького Мотриного монастиря в лісовому урочищі Холодному Яру. Фото Олеси Пономаренко

В усі часи загарбники намагалися стерти історичну пам'ять підкореного народу:

**Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом,
Чи то засадили
Нові кати? Щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду, що їм діять
З добрими панями,
Людоїдами лихими,
З новими ляхами?**

Іван Франко у статті «Шевченко і Єремія» [3, 185–188] критикував літературознавця **В. Щурата** за зіставлення образу поета-пророка – ліричного героя збірки «Три літа» Тараса Шевченка – з образом і долею старозаповітного пророка Єремії. З «Житієм, пророцтвом і стражданням святого пророка Єремії, із Божественного Писання коротко зібраним» Тарас був знайомий з дитинства: адже батько його Григорій Іванович був письменний, збирав у своїй хаті односельців, для яких читав «Четві-Мінеї» **Дмитра Туптала** (митрополита Дмитрія Ростовського). У IX томі збірки Житій святих, розташованих за місяцями, під першим травня записано Житіє біблійного Єремії.

Єремія пророкував, що за ідолопоклонство, за людські жертви Молохові в долині Бен-Гіннома (прообраз пекельної долини смерті, геєни вогненної), за боговідступництво, кривдження бідних, удів, сиріт і чужинців, пролиття невинної крові Іудейсько-Ізраїльське царство буде завойоване сильним північним сусідом – Вавилонським царем Навуходоносором, що Сіон – Божа гора, як нива, буде заораний та поросте дібровою.

Біблійний Єремія, з юного віку покликаний Богом на пророкування, передбачивши 70-річний вавилонський полон, проповідував смирення, аби єврейський народ не зменшився, а зміцнів на чужій землі; застерігав, що в разі непокори завойовникові Бог замінить дерев'яне ярмо неволі на залізне. Тарас Шевченко ж у збірці «Три літа» закликає український народ до одностайного спротиву загарбникам, насамперед на рівні ідеологічному, до оборони своєї свободи, до об'єднання різних верств народу, людей різних професій для розбудови національної держави – України [10, 320]:

**Розкуйтеся, братайтеся,
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда
І сила, і воля.**

За умов національної згоди і пошани до Батьківщини Україна стане українцям за рідну матір:

**Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.**

Давні українські традиції мають високі етичні ідеали родинного життя, любов дітей до неньки та їхня згода між собою некористолюбні, тому й творять рай на землі:

**І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невячєрній
Тихо засяє...
Обніміться ж, брати мої
Молю вас, благаю!**

Ось це і є священний заповіт згоди у Шевченковому «Посланії» до земляків «І мертвим, і живим, і ненарожденним». Те «велике слово» із послання «Гоголю» «За думою дума роєм вилітає...», якого, за спостереженням С. Смаль-Стоцького, ані сучасники поета, ані ми, його нащадки, ще й досі не вгадали. Від такої згоди засяє над Україною немеркнуче сяйво Слави Господа-Христа.

Біблійний пророк Єремія під час вавилонського полону Іудеї, перед самим зруйнуванням загарбниками-халдеями Єрусалимського храму, збудованого премудрим **Соломоном**, виніс із нього і врятував Ковчег Заповіту та вівтарний вічний вогонь, запалений Богом з неба за часів пророка Мойсея та первосвященника Аарона. Вогонь пророк заховав у сухій криниці, де він, буцімто на якийсь час згасне, перетворившись на іншу стихію – дощову воду, а згодом спалахне знову. Кивот Заповіту заніс на гору Сіон, звідки колись Мойсей бачив землю Обітовану, та й заховав у печері, написавши на камені перстом ім'я Бога Саваофа. Під час писання камінь розм'як, наче віск, а потім відразу затвердів. Потім Бог заступив це місце Своєю Славою – світлою хмарою – і втаємничив, заховав аж до тих часів Воскресіння, коли Ковчег Заповіту вийде на вершину гори Сіон, а довкола нього зберуться святі, чекаючи Господа. Єремія напроорокував, що з печери Кивота Божого не винесе ніхто, окрім обраного пророка Мойсея, а скрижалей із Заповідями Божими, що зберігаються в Кивоті, не розшукає ніхто, окрім первосвященника Аарона. Вівтарний вогонь же, схований у сухій криниці, знайшли священники через багато років після мученицької кончини пророка Єремії. Він помер від побиття камінням юдеями в Єгипті, адже пророкував не те, що хотіли від нього почути вельможі й земляки, а правду, яку вкладав Господь в його уста.

Праведні душі, за християнськими переконаннями, мають життя вічне. За українськими народними уявленнями, душі предків оберігають нащадків, можуть витати над місцем своєї колишньої звитяги. Саме Тарас Шевченко витворює культ святих місць рідного краю, пов'язаних із конкретними іменами героїв України епохи Гетьманщини (передусім – ватажків Коліївщини) [10, 341]:

**Не сховаєте! над Яром
Залізник витає
І на Умань позирає,
Гонту виглядає.**

Поет застерігає кривдників українського народу, що з давніх місць визвольних змагань, на Київщині, на Черкащині на них зійде праведна кара Божа, нове повстання, якщо не схаменуться:

Ви – розбойники неситі,
 Голодні ворони.
 По якому правдивому,
 Святому закону
 І землею, всім даною,
 І сердешним людом
 Торгуєте? Стережіться ж,
 Бо лихо вам буде,
 Тяжке лихо!.. Дуріть дітей
 І брата сліпого,
 Дуріть себе, чужих людей,
 Та не дуріть Бога.
 Бо в день радості над вами
 Розпадеться кара.
 І повіє огонь новий
 З Холодного Яру.

Микола Жулинський зауважив [4,14]: «Заголовки окремих творів [збірки «Три літа» – О. П.] поет виконав у стилі каліграфічного півустава другої половини XVII століття». А це – доба Богдана Хмельницького, часи вільної боротьби України проти польської шляхти (1648–1654 рр.).

Чигирин був гетьманською столицею, резиденцією Богдана Хмельницького. Відлік від доби Хмельницького виразно натякає, яку саме завойовницьку силу чужинців (з Московщини!) так пристрасно поет закликає самого Бога побороти у переспіві псалма №43 у своєму циклі «Давидові псалми»:

Окрадені, замучені,
 В путах умираєм,
 Не молимося чужим богам,
 А Тебе благаєм:
 Поможі нам, ізбави нас
 Вражої наруги,
 Поборов Ти першу силу,
 Побори ж і другу,
 Ще лютишу!.. Встань же, Боже,
 Вскую будеш спати,
 Од сльоз наших одвертатись,
 Скорби забувати!
 Смирилася душа наша,
 Жить тяжко в оковах!
 Встань же, Боже, помози нам
 Встать на ката знову.

Влітку 1657 року видатного гетьмана України, полководця і патріота Богдана Хмельницького не стало. Ця дата привертає увагу до значно глибшого ідейно-пророчого змісту поетичної збірки, до її числової символіки. Якщо за відправну точку відліку взяти момент смерті Хмельницького, тоді «Три літа», пережиті й поетично осмислені Тарасом Шевченком – це 300 літ поступового національного поневолення, духовного полону й омани для українського народу, які минуть, і край наш визволитися. Літо набуває ірраціонального, понадчасового, історіософського звучання: це вже 100 років – вік.

Якщо до 1657 року – року смерті Хмельницького (і народження для неба з міркувань християнської канонізації, ікона Богородиці-Покрови, під покровом якої стоїть гетьман Богдан Хмельницький із Запорозьким кошем) – додати Шевченкові «три літа» і додати 300, то отримаємо

Дуб Максима Залізняка в Холодному Яру (с. Мельники Чигиринського р-ну Черкаської обл.). Фото О.Пономаренко

Козацька ікона Покрови Пресвятої Богородиці. Під покровом стоїть гетьман Богдан Хмельницький із Запорозьким кошем. Перша половина XVIII ст.

1960 рік – час, коли літературно-мистецька і правозахисна когорта української інтелігенції захитала основи панівної радянської тоталітарної ідеології. А щоб дістати рік проголошення Незалежності України, додамо до 1960 року вік творця рукописної збірки «Три літа» – 31 рік. У цьому віці Тарас Шевченко в 1845 році написав у Переяславі поему «Кавказ» та вірш «Заповіт», яким закінчується збірка «Три літа».

Готуючи в 1966р. до друку факсимільне видання збірки «Три літа», як зазначає М. Жулинський, шевченкознавець **Є. Шаблійовський** додав автограф поеми «Єретик», завершеної 10 жовтня 1845р., дещо раніше, ніж «Як уму, то поховайте...». Мотивував це тим, що папір і формат рукопису «Єретика» ті самі, що й у збірці, «час написання очевидно той же: однаковий почерк, спосіб розлінування паперу, також оформлення» [4, 10].

Триста літ вела Російська імперія винищувальні війни проти народів Кавказу. І лише Тарас Шевченко, як спостеріг письменник **І. Дзюба** [2], був єдиним європейським поетом XIX ст., котрий подав могутній голос на захист національних прав цих горян, що не були християнами:

**Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!**

За спогадами **Юліана Беліни-Кенжицького**, саме Т. Шевченко застерігав членів Кирило-Мефодіївського братства, зокрема **М. Костомарова**, від небезпеки ідей панславізму – єднання слов'ян під скіпетром російського царя і зверхності росіян над іншими слов'янськими народами.

Гуманістичні переконання поета не обмежені слов'янським братством і поглядами християнської спільноти:

**Чурек і сакля – все твоє,
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.**

Свята передусім свобода: «*Бо де нема святої волі, / Не буде там добра ніколи*» підсумує Шевченко в поемі «Царі» уже на заслання.

Як же актуалізувався в історичній ситуації «Кавказу» давньогрецький прометеївський міф? Титан Прометей з любові і співчуття до людей украв у Зевса вогонь на Олімпі й подарував смертним, щоб вони не мерзли, світили світло поночі у житлах і могли приготувати свою сиру їжу. За це Громовержець покарав непокірного титана – звелів прикувати його ланцюгами до Кавказьких гір та наслав орла, який щонаочі видовбував серце й печінку титанові, а вранці Прометей оживав. А через багато років Прометей визволив могутній герой Геракл. Зловісний орел-чорнокрилець, що видовбує очі загиблим козакам українських дум, у поетичній творчості Тарас Шевченка періоду «Трьох літ» зливається з образом двоголового орла – герба Російської імперії.

Прометеївський визвольний вогонь несе Україні й людству Тарас Шевченко – світоч правди й волі:

**За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометей
Там орел карає,
Що день божий добрі ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові –
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.**

Тарас Шевченко перетворив символічний образ титана Прометей на метафору народу, який виборює свою свободу й тому невмирущий у віках.

Автор «Трьох літ» постає в романтичній іпостасі пророка свободи націй, його особа самопроектується в ліричних героїв віршів і поем збірки.

Впадає у вічі драматизм образу українського поета і художника на офортному «Автопортреті зі свічкою»: це молода людина, яка, усвідомивши свою пророчу просвітницьку місію служіння Україні в ім'я національної та особистих людських свобод, зрікається власних земних утіх: «*І смеркає, і світає, / День божий минає, / І знову люд потомлений, / І все спочиває. / Тільки я, мов окаянний, / І день і ніч плачу / На розпутьях велелюдних, / І ніхто не бачить, / І не бачить, і не знає – / Оглухли, не чують; / Кайданами міняються, / Правдою торгують. / І Господа зневажають, / Людей запрягають / В тяжкі ярма*». Ставленням до ближнього, а саме – кріпаків – порушують заповідь Христа.

Метафору обміну кайданами Шевченкового «Послання» щонайкраще розкрив С. Смаль-Стоцький [6, 94–96] через візійний ряд сатиричної поеми «Сон» як метод ієрархічного царського урядування – поневолення від вищих чинів до нижчих – аж до цілковитого пригнічення простонароддя: «*Дивлюсь, цар підходить / До найстаршого... та в пику / Його як затопить!.. / Облизався неборака; / Та меншого в пузо – / Аж загуло!.. А той собі / Ще меншого туза / Межи плечі; той меншого, / А менший малого, / А той дрібних, а дрібнота / Уже за порогом / Як кинеться по улицях, / Та й давай місити / Недобитків православних, / А ті голосити; / Та верещать; та як ревнуть: «Гуля наш батюшка, гуля! / Ура!.. ура!.. ура!.. а-а-а...» / Зареготався я, та й годі; / А й мене давнули / Таки добре. Перед світом / Усе те заснуло, / Тільки де-де православні / По углах стогнали / Та, стогнучи, за батюшку / Господа блатали. / Сміх і сльози!»*

Жандармське слідство не зуміло встановити Шевченкову причетність до Кирило-Мефодіївського братства, але вказало царському уряду на поета як на особливо небезпечного політичного злочинця – автора поеми «Сон» (1844р.) і вірша «Чигрине, Чигрине!..»

За Старим Заповітом новий день починається о 17-й годині вечора попереднього дня, після заходу сонця. Книги пророчі містяться в Старому Заповіті. І тут – іще один натяк на пророчу місію українського поета, автора Послання... до земляків «*І мертвим, і живим, і ненародженим...*» 1845 року. Це не лише духовний заповіт національної єдності українцям усіх поколінь. Єднатися – це не гуртуватися фізично, а натхненно й осмислено, часом і безкорисливо працювати заради розвитку України. «Мертвими» поет називав своїх сучасників – українське просвічене панство, збайдужіле до національного життя України та нечутливе до становища кріпаків-співвітчизників. Як аргумент подібного символічного тлумачення образу «мертвих» С. Смаль-Стоцький наводить рядки посьвяти поеми «Єретик» чеському славісту «Шафарикові», котрий допоміг західним слов'янам протистояти німецькій асиміляції:

**І став єси
На великих купях,
На розпутьті всесвітньому
Ієзекіїлем,
І — о диво! трупи встали
І очі розкрили,
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любові
Навіки і віки!**

Усі біблійні пророчі книги містяться у Старому Заповіті, серед них і книга пророка Іезекіїля, котрий пророкував воскресіння мертвих праведників разом із тілами в день Другого пришествя Христового. Тарас Шевченко образ такого воскресіння переосмислює і робить метафорою національного відродження слов'янських народів.

Образи із землеробської сфери стають метафорами суспільного життя, в якому окреслюється найважливіший аспект буття людини – національний. Адже як добрі, так і лихі вчинки «дозрівають» і приносять у майбутньому помножені результати:

**Орють лихо, лихом засівають,
А що вродить? побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіться, недолюди,
Діти юродиві!**

Тяжко бути пророком великого народу, який живе «на нашій, не своїй землі», не маючи власної держави: «Подивіться на рай тихий, / На свою країну, / Полюбите щирим серцем / Велику руїну». Провідна ідея «Послання» Тараса Шевченка до земляків «І мертвим, і живим, і ненародженим...» – це побудова власної держави.

Сам жанр послання добре відомий іще з Євангелії. Апостоли зверталися з посланнями до різних народів у землях, де вони проповідували Слово Христове, національними мовами. Апостоли **Кирило** і **Методій** у IX ст. навчили писемності слов'ян. А через 1000 років, у XIX ст., український історик **Микола Костомаров** назвав таємну політичну організацію «Кирило-Методіївським братством» – братством рівноправних слов'янських народів.

Епіграф, який розкриває суть поетичного «Послання», взятий Тарасом Шевченком з 4-ої глави Першого Соборного послання апостола Іоанна: «Аще кто речетъ, яко люблю Бога, а брата своего ненавидитъ, ложъ есть». Як можна зневажати кріпаків, заперечувати національні права інших народів – і водночас вважати себе побожним? Чи може бути побожною людина, яка сприймає кріпацтво за норму?

Ісус Христос проповідував притчами, які западали по-різному в душі різних людей, як зерно на сприятливий чи несприятливий ґрунт. 33 роки – земний вік Ісуса Христа. Саме таку кількість поезій, якщо рахувати окремо кожен вірш-переспів циклу «Давидові псалми», включив Тарас Шевченко до збірки «Три літа». Якщо до 1657 року – року смерті Богдана Хмельницького – додамо 33 й ще 300, (числа, пророковані у забороненій до 1907 року збірці «Три літа»), теж складеться рік перед проголошенням Незалежності України. Але великий національний поет-пророк України пробуджує національну свідомість

майбутнього, тому варто не так дошукуватися відповіді на запитання «коли?», пасивно чекаючи на кращу долю, а спробувати збагнути відповіді на запитання «як?» – як повернути колишню славу і здобути нову.

Микола Костомаров у «Спогадах про двох малярів» поділився враженнями від поезії Тараса Шевченка періоду «трьох літ»: «...Тарас Григорович прочитав мені свої недруковані вірші. Мене охопив страх. Я побачив, що муза Шевченка роздирає завісу народного життя. І страшно, і солодко, і боляче, і захоплює було зазирнути туди!!! Поезія завжди йде вперед, завжди зважається на сміливу справу; за нею йдуть історія, наука і практичний труд».

Костомаров підкреслював здатність Шевченкової поетичної інтуїції прозирати у минулі та прийдешні епохи, передбачати, пробуджувати майбутній суспільний розвиток: «Тарасова муза прорвала якийсь підземний склеп, уже кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печатями, засипаний землею, навмисне зорано і засіяно, щоб сховати від нащадків навіть згадку про місце, де знаходиться підземна порожнеча».

Тарасова муза сміливо ввійшла в цю порожнечу зі своїм негасимим світочем і відкрила за собою шлях і сонячним променям, і свіжому повітрю, і допитливості людській».

Ці спогади Костомарова стосуються часу його особистого знайомства з Шевченком у Києві та виникнення Кирило-Методіївського братства на межі 1845–1846 рр. У них очевидна паралель між символікою Книги біблійного пророка Єремії та образністю Шевченкової поеми-містерії «Великий льох».

У свідомості сучасників, зокрема професора історії Київського університету ім. св. Володимира Миколи Костомарова, автора статуту Кирило-Методіївського братства, збірка «Три літа» була пророчою книгою поета України, співця правди і свободи. Микола Іванович стверджував, що поезія Тараса Шевченка – справжня, «і не загасить її світоча ніяка історична чи моральна вуглекислота, бо цей світоч горить незгасним вогнем – вогнем Прометей...».

З давніх-давен світова література, починаючи з Гомера та Гесіода, опрацьовувала універсальний міфологічний сюжет про ідеальну епоху, «золотий вік» життя людства, «початок часів». Тарас Шевченко таку епоху побачив у недалекому національному минулому – у добі Гетьманщини. Поет вважав фатальним той історичний момент у зразковій козацькій добі, коли Богдан Хмельницький учинив помилку на Переяславській раді, внаслідок чого Україна втратила державність. Повертаючись до тих часів думкою, спогадами, поет ніби здійснює ритуал з метою змінити суспільну свідомість і виправити трагічну помилку в ході історії. Основний пророчий пафос Шевченкової поетичної збірки «Три літа» – визвольний. ■

Література

1. Гальченко С.А. Примітки. Тарас Шевченко. Три літа. К.: Либідь, 2014. С. 360–374.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К.: Видавн. дім. «Києво-Могилянська академія», 2008.
3. Франко І.Я. Зібрання творів: у 50-ти тт. Київ: Наук. думка Т. 35: Літературно-критичні праці (1903–1905). 1982. 512с.
4. Жулинський М.Г. Книга «Святої правди». Тарас Шевченко. Три літа. К.: Либідь, 2014. С. 6–15.
5. Левченко В. Чигирин. Шевченківська енциклопедія: у 6 тт. К., 2015. Т. 6. С. 744.
6. Смоль-Стоцький С. Тарас Шевченко. Інтерпретації. 1965. Т. CLXXIX.
7. Сьомка О. Мотрин монастир. Шевченківська енциклопедія: у 6 тт. К., 2013. Т. 4. С. 342–343.
8. Таранушенко, С.А. Шевченко художник. Київ: Радянська Україна, 1961. 78 с.
9. Шевченко Т.Г. Три літа. Тарас Шевченко. К.: Либідь, 2014. 376 с.
10. Антонович Д.В. Шевченко – маляр. К.: Україна, 2004. 272 с.